

УДК 37.01:13.130.2:14:172.054:930.85.008 «П. Куліш»

**ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ ПАНТЕЛЕЙМОНА ОЛЕКСАНДРОВИЧА КУЛІША
(1819-1897)**

Шевченко Світлана Миколаївна

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0432-8893>

Анотація. У контексті історичного дослідження проблема освітніх поглядів видатних педагогів, все частіше стає актуальною. До його підготовки, морального обличчя і наболілих питань в галузі освіти і виховання, які висувуються прогресивною інтелігенцією протягом усього життя до підготовки професійних педагогів належать розробки багатьох видатних педагогів та вчених України. До таких вчених відносимо і постать Пантелеймона Олександровича Куліша. Саме він обстоював свободу навчання і виховання в школах України; захищав ідеї людяності у вихованні дітей, пропагуючи демократичні принципи народної освіти. *Висвітлено* надзвичайно цінні думки та поради про особистість народного вчителя у творчості видатного вченого, великого просвітителя, прогресивного та громадського діяча в Україні. *Розкрито*, те що педагогічні погляди вченого відіграли величезну роль у розвитку педагогічної думки в Україні, а педагогічні ідеї видатного творця були і є джерелом наукової творчості та практичної діяльності.

Ключові слова: Пантелеймон Олександрович Куліш, вчений, освіта та школа, навчання і виховання молоді, просвітитель.

Пантелеймон Олександрович Куліш народився 27 липня 1819 р. в м. Вороніжі Глухівського повіту Чернігівської губернії. З 1831 р. навчався в Новгород-Сіверському повітовому училищі, яке успішно закінчив у 1833 р.,

Новгород-Сіверській гімназії. У 1841 р. написав свій перший твір українською мовою «Циган».

У процесі дослідження встановлено, що в 1843 р. в Києві П. О. Куліш зблизився з гуртом українських діячів, які в 1845-1846 р. утворили Кирило-Мефодіївське товариство. У 1845 р. у Петербурзі, був співробітником журналу «Современник». У ньому друкувалися його художні, історичні, публіцистичні та етнографічні праці: «Михайло Чернишенко, или Малороссия восемьдесят лет назад» (1843), «Украина» (1843), «Од початку Вкраины до Батька Хмельницького» (1843), «Повесть об украинском народе» (1846) та ін.

У березні 1847 р. був заарештований у зв'язку із справою Кирило-Мефодієвського товариства.

Із вступом на престол Олександра II в 1855 р. з П. О. Куліша знімають заборону на друкування творів. Для П. Куліша вирішення боротьби за українську школу та створення україномовних підручників для навчання грамоти, які забезпечили національно спрямований зміст освіти, було одним із головних завдань. У 1857 р. ним була відкрита друкарня з метою друку і розповсюдження творів українською мовою: два томи «Записок о Южной Руси» (1857), 1-й український історичний роман-хроніку «Чорна Рада» (1857), «Проповеди на малороссийском языке протоирея Василия Грегулевича» (1857); склав і видав українську «Грамматку» (1857). Це стало особливою подією часу, оскільки з'явився перший підручник українською мовою для народної школи мав виховний і пізнавальний зміст.

Аналіз літературних джерел показує, що з культурно-просвітницькою метою П.О. Куліш протягом 1860-1862 рр. готує у своїй друкарні першу серію українських народних видань – так звані «метелики». Протягом трьох років було видано 39 номерів. «Эти книжечки, – писав Б.Д. Грінченко, – прозванные среди публики «метеликами», представляли тогда почти единственный доступный для народа материал для чтения» [1, с. 13]. «Метелики» створили для покоління шестидесятників можливість розповсюдження освіти. Із

«метеликом» в руках студенти, українська молодь йшла до сільського люду, читали йому видатні твори письменників, навчали його рідної мови [2. с. 94].

Як стало відомо, що П.О. Куліш з 1864 по 1867 рр. – працює урядовцем у Варшаві, вивчає польські архіви з історії України. Він активно друкувався в галицьких виданнях. Він активно друкувався в галицьких виданнях «Вечерниці», «Мета», «Правда», вміщував там свої історичні твори: Романи «Брати» (1864), «Руїна» (1864), в історико-культурологічному і біографічному нарисі «Остап Вересай. Сокиринський кобзар» (1868) П. Куліш вказав на необхідність національної освіти на противагу старосвітській, або чужоземній. Це зумовлено прагненням свідомої інтелігенції, яка, відповідно до західноєвропейських рухів, була схильною до ідеї народності.

У 1871 р. П. О. Куліш повернувся до Петербурга, де був редактором «Журнала Министерства путей сообщения». Він продовжував студії історії козаччини, працював над своєю «Историей воссоединения Руси», два томи якої були надруковані в 1874, а третій у 1877 р. Перший том Б. Д. Грінченко назвав «несомненным приобретением» для української історіографії, в якому розкрито значення міського міщанського населення в минулому культурному житті України, чого досі ще ніхто не робив.

Після Емського указу (1876) письменник-просвітитель остаточно залишив державну службу і знову зосередив свою увагу на Галичині, де, як вважав, можна вести культурно-освітню діяльність в українському напрямі.

З історіографічних джерел встановлено, що на згубні наслідки русифікаторської політики царського уряду П. Куліш вказував у праці «Хутірська філософія і віддалена од світу поезія» (1879). Обстоюючи ідею народності, він говорить про деморалізацію суспільства схоластичною системою навчання, яка нехтує віковичними традиціями і звичаями українського народу, не враховує його національних особливостей.

У 1881 р. Пантелеймон Олександрович виїхав до Львова. Там пройнявся ідеєю примирення галицьких поляків і українців. І друкує заклик: «Зазивний лист до української інтелігенції (*написано мовою оригіналу*)» (1882) до

української інтелігенції боротися за рідну мову, долю освіти, бажання мати національну українську школу. У поемі «Магомет і Хадиза» (1883) він закликав своїх читачів створювати науку на засадах народної педагогіки. У староруській поемі «Маруся Богуславка» (1899) як борець за українську мову, з боєм сприймав він зневажання рідної мови, зречення від неї на користь чужої.

Короткий аналіз праць Пантелеймона Куліша дає підстави для ствердження, що у всі педагогічні твори ученого пройняті педагогічними ідеями, постійна боротьба за мову. П. Куліш висловлював ідеї національного характеру, патріотичного виховання, права українського народу на навчання дітей рідною мовою, оскільки навчання російською мовою не тільки ускладнює, а й, за його твердженням, почасти унеможлиблює поширення освіти в Україні.

Помер Пантелеймон Олександрович Куліш 2 лютого 1897 р., на 78-му році життя, після короткочасної хвороби, на хуторі Мотронівці (Чернігівщина), де його і поховали.

У підсумку зазначимо, що видатний просвітитель, літератор, мовознавець, перекладач, педагог-методист Пантелеймон Куліш усе своє життя служив українській національній ідеї, убачав у ній єдину мету. З'ясовано, що просвітницька діяльність і невтомна, творча праця П. Куліша була спрямована на збагачення культури і освіти українського народу. Встановлено, що П. Куліш боровся на національну освіту, дбав про збереження живої української мови, введення її у науковий, літературний, освітянський простір. Доведено, що особливою подією часу стала укладена ним українська «ГраMATка» та новий фонетичний правопис («кулішівка»), оскільки це був перший підручник українською мовою для народної школи мав виховний і пізнавальний зміст.

Список літератури

1. Куліш П.А. Биографический очерк. – Чернигов, 1899. – С.13
2. Літературно-науковий вісник. – 1919. – №7-9. – С.94.